

## اثربخشی آموزش توانمندسازی فردی بر خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده در زنان سرپرست خانوار

مهین سیاحی<sup>۱</sup>، رضوان همایی<sup>۲\*</sup>

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۱/۲۶ صص: ۲۸۹-۳۰۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۶/۱۱

### چکیده

زنان سرپرست خانوار یکی از آسیب پذیرترین اقشار جامعه در برابر آسیب‌های اجتماعی هستند و توانمندسازی می‌تواند به آنان در کاهش مشکلات اقتصادی و اجتماعی کمک نماید. این پژوهش با هدف تبیین اثربخشی آموزش توانمندسازی فردی بر خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده در زنان سرپرست خانوار انجام شد. جامعه آماری زنان سرپرست خانوار تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) در شهر اهواز بود. از میان این گروه، به صورت در دسترس ۴۰ نفر انتخاب و به تصادف در دو گروه (۲۰ نفری) کنترل و آزمایش قرار گرفتند. پژوهش حاضر از نوع نیمه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه کنترل بود. در این پژوهش از پرسشنامه خودکارآمدی شرر و پرسشنامه کارآفرینی احمدپورداریانی و انسجام خانواده اولسون استفاده شد. گروه آزمایش در طول ۹ جلسه، هر جلسه به مدت ۶۰ دقیقه، جلسات آموزش توانمندسازی فردی کریمی وکیل و همکاران را دریافت کردند. داده‌های گردآوری شده با استفاده از آزمون آماری تحلیل کوواریانس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند ( $P < 0.05$ ). نتایج نشان دادند که این مداخله باعث افزایش اثربخشی در گروه آزمایش شد. با در نظر گرفتن یافته‌های پژوهش، استفاده از الگوی آموزشی توانمندسازی فردی باعث افزایش خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام در خانواده در زنان سرپرست خانوار شد.

**واژه های کلیدی:** توانمندسازی فردی، خودکارآمدی، کارآفرینی، انسجام خانواده، زنان سرپرست خانوار.

<sup>۱</sup> دانش آموخته کارشناسی ارشد گروه روانشناسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

<sup>۲</sup> استادیار، گروه روانشناسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

\* نویسنده مسئول مقاله: [homaei@iauhvaz.ac.ir](mailto:homaei@iauhvaz.ac.ir)

## مقدمه

زنان در سراسر جهان نقش بسیار مهم و تعیین کننده‌ای در اداره امور خانواده و جامعه دارند. آنان برای تسریع روند تغییر و تحقق هدف‌های رشد و توسعه پایدار، می‌توانند مسئولیت‌های بسیار جدی و مهمی را بر عهده گیرند (Giuliano, 2014:33). زنان سرپرست خانوار در مقایسه با زنان دارای همسر با استرس بیشتری برای اداره زندگی روبرو می‌شوند. شاغل بودن، کار در منزل، مراقبت از فرزندان، نگرانی‌های مالی و عدم برخورداری از منابع حمایتی کافی به طور روزانه سبب استرس و پریشانی زنان سرپرست خانوار می‌شوند، از سویی دیگر، چون زنان از وضعیت اشتغال و درآمد مناسب و کافی برخوردار نیستند، مسائل و مشکلات آنان نسبت به مردان سرپرست خانواده بیشتر می‌باشد (Shikholeslami, Khalatbari, Shirodi, 2016:49). زنان سرپرست خانواری که توانایی اداره اقتصادی خود و خانواده را ندارند، دچار نوعی انزوای اجتماعی شده و در معرض آسیب‌های اجتماعی قرار می‌گیرند، بنابراین فشارهای مداوم و مزمینی که زنان سرپرست خانوار با آن روبه رو هستند، پیامدهای روانشناختی مخربی را می‌تواند در پی داشته باشد (Ashori, Moamari, Saeidi, 2015:30). علی‌رغم تأسیس نهادها و سازمان‌های مختلف (نظیر کمیته امداد) در تحقق حقوق و آموزش زنان سرپرست خانوار و به رغم هزینه‌های قابل توجه، این زنان از مسائل و مشکلات ناشی از فقر اقتصادی و فقر فرهنگی در رنج هستند (Nazoktabar & Veici, 2008:110) و این مسئله منجر به افت کیفیت زندگی زنان سرپرست خانوار شده است. کمیته امداد امام خمینی (ره) به عنوان بزرگترین نهاد مجری امر حمایتی جهت تحقق هدف اساسی خود که رفع فقر و محرومیت‌زدایی است؛ فعالیت می‌کند. این نهاد با هدف یاری کردن محرومان و مستضعفان، امداد درماندگان و آسیب‌دیدگان و خودکفا کردن محرومان تشکیل شده است. امروزه علی‌رغم ایجاد تغییرات فرهنگی و تغییر در شیوه‌های زندگی بسیاری از افراد به خصوص زنان سرپرست خاتوار، آنها فاقد توانایی‌های اساسی و مهارت‌های لازم برای مواجهه شدن با مشکلات خاص زندگی خود هستند و همین امر این گروه از زنان را در مواجهه با مسائل و مشکلات زندگی آسیب‌پذیر نموده است. درحالی که خودکارآمدی پائین منفی و بی‌ثبات، احساس ناامنی و نالایقی ایجاد می‌کند و سازگاری فردی و اجتماعی زنان را مختل می‌سازد (Hayati, 2017:195). خودکارآمدی باعث جذب عمیق نسبت وظایف می‌شود و به این افراد کمک می‌نماید تا بیشتر مشتاق شرکت در فعالیت‌های چالش‌انگیز باشند و هدف‌های بزرگ تر و قابل دسترسی برای خود داشته باشند، در مقابل خودکارآمدی پایین، باعث عدم دستیابی آنان به هدف‌های بزرگ می‌شود (Rutledge, 2014:3).

کارآفرینی<sup>۱</sup> یکی از مهمترین مهارت‌هایی است که می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در ارتقاء ظرفیت‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی زنان و به تبع آن ارتقاء سطح توانمندی آنان ایفاء نماید. کارآفرینی به عنوان سمبل و نماد تلاش و موفقیت در امور تجاری بوده و کارآفرینان پیشگامان موفقیت‌های تجاری در جامعه هستند. توانایی آنها در بهره‌گیری از فرصت‌ها، نیروی آنها در نوآوری و ظرفیت آنها در قبال موفقیت، به عنوان معیارهایی هستند که کارآفرینی نوین به وسیله آنها سنجیده می‌شود. کارآفرینان از نظر رهبری، مدیریت، نوآوری، کارایی، ایجاد شغل، رقابت، بهره‌وری و تشکیل شرکت-های جدید، سهم مهمی در رشد اقتصادی دارند. بدیهی است که ایجاد ظرفیت‌های اشتغال زنان در قالب کارآفرینی مستلزم توجه به زمینه‌های آموزشی این مهم است. بر همین اساس، بررسی تأثیر آموزش کارآفرینی و اشتغال بر توانمند شدن زنان، هم به لحاظ شناختی و هم به لحاظ کاربردی از اهمیت بالایی برخوردار است (Sufi & Rezaei, 2015:16).

مشکلات اقتصادی زنان باعث آسیب به سیستم‌های خانواده و توانمندی روانشناختی زنان باعث کاهش پربشانی‌های خانواده می‌شود (Davis, Sloan, & Tang, 2011:70). انسجام خانواده<sup>۲</sup> در خانواده‌هایی که مادر سرپرست خانوار است به دلیل مواجهه وی با مشکلات اقتصادی و اجتماعی و عدم وجود حمایت عاطفی در معرض آسیب قرار دارد (Fitzpatrick & Gomez, 2011:318). انسجام خانواده یعنی با هم بودن اعضای خانواده و وجود پیوند و تعهد عاطفی نسبت به یکدیگر (Olson, 2010:164). کاهش انسجام در خانواده و افزایش تعارضات بین فردی می‌تواند به کاهش انعطاف‌پذیری خانواده در نتیجه ایجاد مشکلاتی در تعاملات آنها منجر شود. انسجام پایین در خانواده می‌تواند به افسردگی و کاهش پذیرش اجتماعی منتهی شود، پایین بودن انسجام با احساسات عدم تعلق همراه است (Vandita, Rajesh, Pamela, Diamond, Margaret, Spitz, Anna, Wilkinson, 2015:29).

توانمندسازی<sup>۳</sup> یعنی شناخت ارزش افراد و سهمی که آنها می‌توانند در انجام دادن امور داشته باشند. سیاست‌های توانمندسازی به این دلیل اتخاذ شد که قشرهای محروم جامعه نه تنها دسترسی کمتری به منابع قدرت دارند، بلکه اساساً فاقد کنترل بر این منابع‌اند. در توانمندسازی، فرد آن از نیازها و خواسته‌های درونی خود آگاه شده و برای دستیابی به اهداف مورد نظر خود جسارت و شایستگی لازم را در خود ایجاد می‌نماید. از نظر سازمان ملل متحد نیز توانمندسازی شامل پنج بخش عمده است که عبارت‌اند از: ۱- احساس ارزش داشتن؛ ۲- حق مالکیت و تصمیم‌گیری؛ ۳- حق دسترسی به فرصت‌ها و منابع؛ ۴- حق کنترل زندگی خود در داخل و بیرون از خانه؛ ۵- قدرت

<sup>1</sup> Entrepreneurship

<sup>2</sup> Family Cohesion

<sup>3</sup> empowerment

تأثیرگذاری در جریان تغییرات اجتماعی برای به وجود آوردن نظام عادلانه‌تر اقتصادی اجتماعی در محدوده ملی و جهانی (Tajuddin, Rahmati Wala, 2014:128). افشانی و فاتحی و Afshani & Fatehi, 2016:33-34) به بررسی توانمندسازی زنان سرپرست خانوار و عوامل اجتماعی-فرهنگی مرتبط با آن در زنان تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) شهر تبریز پرداختند. نتایج نشان دادند متغیرهای تحصیلات، وسایل ارتباط جمعی، حمایت اجتماعی، سلامت عمومی و تغذیه دارای رابطه مثبت و معنادار با مقدار توانمندی زنان سرپرست خانوار بود؛ در حالی که متغیرهای سنت‌گرایی و وضعیت زناشویی رابطه‌ای معنادار با مقدار توانمندی زنان سرپرست خانوار نداشت. عباس‌زاده، بوداچی و اقدسی علمداری (Abbaszadeh, Bodaghi, Aghdasi Alamdari, 2014:157) در پژوهشی نشان دادند توانمندسازی زنان سرپرست خانوار باعث تقویت ابعاد سرمایه اجتماعی همچون حس همکاری و همیاری، اعتماد به نفس، خودباوری، روابط پایدار و نهادی شده و سبب مشارکت‌های گروهی زنان سرپرست خانوار می‌شود. . یوسف و وانی (Yousuf, & Wani, 2016:774) به بررسی نقش آموزش در توانمند سازی زنان پرداخت. نتایج مشخص کردند که توانمندسازی زنان به طور مستقیم با آموزش و پرورش مرتبط است. آموزش به عنوان یک ابزار کلیدی برای تغییر است که در نهایت مسئول توسعه ملی است. زنان قدرتمند تحصیل کرده، خانواده‌ها، جوامع و در نهایت ملت را تغییر می‌دهند.

امروزه توجه به زنان سرپرست خانوار به عنوان یک گروه مشخص در جامعه نه به عنوان یک نیاز بلکه یک ضرورت می‌باشد. پذیرفتن این امر که زنان، گروهی پویا، پرتحرک و با انگیزه‌های فراوان می‌باشند می‌تواند در سرنوشت آنها تأثیرگذار باشد. القاء این حس اعتماد به نفس و خودباوری در بین زنان سرپرست خانوار عملیاتی نمی‌شود جز در سایه شناسایی عوامل اقتصادی تأثیرگذار بر توانمند سازی آنان. در سال‌های اخیر گفتمان مسلط در کمیته امداد امام خمینی (ره) به عنوان بزرگترین نهاد حمایتی کشور، گفتمان توانمندسازی است. لذا لازم و ضروری است تا با انجام یک مطالعه علمی و متناسب با شرایط فرهنگی بومی ضمن شناسایی عوامل اقتصادی تأثیرگذار بر توانمندی زنان سرپرست خانوار با ارائه راهکارهای مناسب و کاربردی در مسیر تقویت اعتماد به نفس، استقلال و خودکفایی و حمایت از خانواده آنان گام برداریم. بنابراین ماهیت نوبودگی این پژوهش از یک سو و نیاز سازمانی به استفاده از یافته‌های این پژوهش جهت تصمیم‌گیری‌های مدیریتی از مهمترین مؤلفه‌هایی است که اهمیت و ضرورت پژوهش حاضر را افزایش داده است. تا کنون پژوهش‌هایی که در زمینه توانمندسازی صورت گرفته، به بررسی راهبردهای مختلف ایجاد توانمندسازی در زنان پرداخته است و این پژوهش برای اولین بار، به بررسی اثربخشی توانمندسازی

فردی بر ترکیب متغیرهای خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده در زنان سرپرست خانوار کمیته امداد امام خمینی (ره) پرداخته است.

### فرضیه پژوهش

آموزش مبتنی بر الگوی توانمندسازی فردی بر خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده در زنان سرپرست خانوار تأثیر دارد.

### روش پژوهش و ابزار پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش پژوهش، نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه کنترل بود. از بین زنان سرپرست خانوار تحت پوشش کمیته امداد شهر اهواز در سال ۱۳۹۷، تعداد ۴۰ نفر از زنان سرپرست خانوار مراجعه کننده به کمیته امداد امام خمینی (ره)، با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب و به هر یک از این افراد، شماره‌ای داده شد و با استفاده از جدول اعداد تصادفی به صورت تصادفی در گروه‌های آزمایش و کنترل گمارده شدند. لذا، ۲۰ نفر از آنها در گروه آزمایشی آموزش توانمندسازی فردی و ۲۰ نفر در گروه کنترل جایگزین شدند. قبل از اعمال مداخله تجربی، پیش‌آزمونی اجرا شد و پس‌آزمونی نیز در پایان مداخله اجرا گردید. معیارهای ورود شرکت‌کنندگان عبارت بودند از: زنان حداقل دارای مدرک دیپلم باشند و دامنه‌ی سنی بین ۲۰ تا ۵۰ سال داشته باشند. معیارهای خروج شرکت‌کنندگان عبارت بودند از: عدم رضایت جهت شرکت در پژوهش، غیبت بیش از دو جلسات گروه، وجود بیماری پیشرفته جسمانی، وجود مشکلات روانپزشکی (مصرف داروهای اعصاب و داشتن پرونده مراجعه به مراکز درمانی روانپزشکی).

### ابزار اندازه‌گیری

#### پرسشنامه خودکارآمدی شرر (Scherer's Questionnaire Self Efficacy)

این پرسشنامه توسط شرر، مادوکس، مرکاندانت، پرنیتیس-دان، جاکوبس و راجرز (Scherer, Maddux, Mercandante, Prentice- Dunn, Jacobs, & Rogers. 1982:663) تدوین شده و دارای ۱۷ عبارت است. پرسشنامه خودکارآمدی در تمام سوالات با مقیاس پنج نقطه‌ای لیکرت (۱= خیلی کم، ۲= کم، ۳= متوسط، ۴= زیاد و ۵= خیلی زیاد) نمره‌گذاری می‌شود. حداکثر نمره‌ای که فرد می‌تواند از این مقیاس به دست آورد، نمره ۸۵ و حداقل نمره ۱۷ است. وودرووف و کاشمن (Woodruff & Cashman, 1993:423) در بررسی مقیاس خودکارآمدی عمومی شرر روایی و اعتبار

این مقیاس را تأیید کردند. آن‌ها پایایی مقیاس را از طریق محاسبه آلفای کرونباخ  $0/85$  به دست آوردند. تحلیل عامل تأییدی مرتبه اول برای مقیاس صورت گرفت و برازش قابل قبولی را نشان داد. در پژوهش حاضر، پایایی پرسشنامه از طریق آلفای کرونباخ  $0/77$  به دست آمد.

**پرسشنامه ارزیابی افراد برای کارآفرینی:** این پرسشنامه توسط بی (Bij, 2011) ساخته شد و شامل ۴۳ سوال است. از سه بخش فرعی، انگیزه پیشرفت، ارزیابی عادات کاری و ارزیابی کارآفرینی، تشکیل شده است. با استفاده از این پرسشنامه، به زنان سرپرست خانواده این فرصت داده شده که خود را از نظر کارآفرینی ارزیابی نمایند و نقاط ضعف و قوت خود را شناسایی کنند. حسن این کار در این است که زنان پس از گذراندن دوره توانمندسازی، چه کارآفرین بشوند و چه نشوند، از دانستن درباره خود سود بسیاری خواهند برد و شغلی که در آینده انتخاب می‌کنند، به آن‌ها اجازه می‌دهد که از توانایی‌های خود به بهترین نحو ممکن استفاده نمایند. بنابر گزارش برخی از صاحب نظران، این پرسشنامه، وسیله‌ای روا، معتبر و پایا برای ارزیابی عادات کارآفرینی ایرانیان است در تحقیقی که توسط یحیی آبادی (Yahyaabadi, 2011:1899) صورت گرفته، پایایی پرسشنامه از طریق ضریب آلفای کرونباخ برای این پرسشنامه را  $0/74$  به دست آوردند<sup>۱</sup> در پژوهش حاضر، پایایی پرسشنامه از طریق آلفای کرونباخ  $0/81$  به دست آمد.

**پرسشنامه انسجام خانواده:** این پرسشنامه بر اساس مبانی نظری انسجام خانواده، با الهام از مدل ترکیبی السون (Olson, 2010:140) ساخته شده است. این مقیاس دارای ۲۸ سوال است که از طریق آن می‌توان به میزان انسجام خانوادگی پی برد و همبستگی بین افراد خانواده را که مهم‌ترین رکن ایجاد کننده انسجام خانوادگی است، تعیین نمود. این پرسشنامه از طریق فرزندان در خانواده پاسخ داده می‌شود و در تمامی موقعیت‌های مشاوره‌ای و تحقیقاتی، از کاربرد وسیعی برخوردار می‌باشد. این پرسشنامه بر اساس مقیاس لیکرت (کاملاً مخالفم، ۱؛ مخالفم، ۲؛ نه موافقم نه مخالف، ۳؛ موافقم، ۴؛ کاملاً موافقم؛ ۵) می‌باشد. قابلیت اعتماد یا پایایی یک ابزار عبارت است از درجه ثبات آن در اندازه‌گیری هر آنچه اندازه می‌گیرد یعنی اینکه ابزار اندازه‌گیری در شرایط یکسان تا چه اندازه نتایج یکسانی به دست می‌دهد. ضریب پایایی این مقیاس به روش بازآزمایی  $0/90$  و به روش ضریب آلفای کرونباخ  $0/79$  گزارش شده است. برای روایی از روش همسانی درونی استفاده کردند، بدین صورت که ضریب همسانی درونی آزمون از طریق محاسبه ضریب همبستگی هر گویه با نمره کل به مقدار  $0/69$  به دست آمد و تمام ضرایب معنادار بودند. (Samani, 2001:82) در پژوهش حاضر، پایایی پرسشنامه از طریق آلفای کرونباخ  $0/75$  به دست آمد.

## آموزش توانمندسازی فردی

جلسات توانمندسازی برگرفته از برنامه آموزشی کریمی و کیلی، شفیع آبادی، فرح‌بخش و یونسی (Karimivakili, Shafiabadi, Farahbakhsh & Younesi, 2017:36) است که در ۹ جلسه ۶۰ دقیقه‌ای در زنان سرپرست خانوار تحت پوشش کمیته امداد شهر اهواز در سال ۱۳۹۷، انجام شد. محتوای هر جلسه به صورت زیر است:

### جدول ۱- خلاصه‌ی جلسات آموزش توانمندسازی فردی

جلسات	هدف	محتوا	تکالیف
جلسه‌ی اول	آشنایی با یکدیگر، معرفی رویکرد توانمندسازی	آشنایی با یکدیگر، اهداف، ساختار، قوانین، حقوق، آشنایی با رویکرد توانمندسازی، آشنایی با احساس معناداری در زندگی، شناخت جایگاه معناداری، معناداری و هدفمندی در زندگی.	مطالعه بروشور خلاصه جلسه، تنظیم برنامه‌های روزانه برای جلسات، نوشتن هدف‌های خیالی و آرزوهای خود برای زندگی تعیین هدف‌هایی برای زندگی
جلسه‌ی دوم	آشنایی با تعیین معنا در زندگی، هدف و مسئولیت‌پذیری	آشنایی با تعیین معنا در زندگی و هدف-های خیالی، انتخاب هدف‌های خیالی، مسئولیت‌پذیری در این زمینه، آشنایی با من‌خلاقه و تعیین معنا، آشنایی با علاقه اجتماعی و معناداری در زندگی، جبرگرایی و معناداری.	یادداشت برخی از اهداف آینده -از طریق تخیل و خیال کردن هدف‌هایی را که می‌توانید به آن دست پیدا کنید را بنویسید، نوشتن برخی از اهدافی گذشته -بررسی این اهداف و دستیابی به آنها - تعیین هدف‌هایی برای آینده
جلسه‌ی سوم	مرور جلسات	مرور جلسات قبلی و یادآوری مجدد مباحث و مطالب، آشنایی با احساس خودتعیین‌گری و جایگاه آن در زندگی، پیامدهای آن، انتخاب و خودتعیین‌گری.	مرور بروشورهای جلسات قبل در منزل، نوشتن یک صفحه مطلب درباره خودتعیین‌گری
جلسه‌ی چهارم	آشنایی با اراده و رد جبرگرایی در زندگی	آشنایی با اراده آزاد و خودتعیین‌گری، آشنایی با رد جبرگرایی در زندگی، یادگیری درباره اختیار در زندگی، آشنایی با رابطه سبک زندگی و خودتعیین‌گری، آشنایی با رابطه تجربیات کودکی، وراثت و محیط و خودتعیین‌گری، بررسی رابطه من‌خلاق و خودتعیین‌گری.	ایفای نقش خودتعیین‌گری در امور مختلف زندگی بیان کارهایی که فرد با اراده خود انتخاب کرده است، توصیف بخشی از سبک زندگی خود، بیان برخی از تفاوت‌های رفتاری از والدین، بیان تجاربی که با من خلاق می‌توان ایجاد کرد

<p>مرور بروشور خودتعیین گری، بیان تجربیات مرتبط با اثرگذاری، بیان رویدادهایی که با اثرگذاری در آن تغییر ایجاد کرده اند.</p>	<p>مرور مباحث جلسات قبل توسط اعضا - بحث گروهی دربارهٔ مباحث قبلی، آشنایی با احساس اثرگذاری و جایگاه آن، شناخت پیامدهای احساس اثرگذاری، آگاهی از اثرگذاری.</p>	<p>مرور مباحث جلسات قبل</p>	<p>جلسه پنجم</p>
<p>پاسخ به این سؤال: چه تغییراتی و تأثیراتی میتوانند در سبک زندگی داشته باشد، مورد از کارهایی را که با خلاقیت خودتان و متفاوت از دیگران انجام داده اید کدامند؟</p>	<p>آگاهی از اثرگذاری در سبک زندگی، آگاهی از انتخاب و مسئولیت در زندگی، آشنایی با کاربرد من خلاق و علاقهٔ اجتماعی و تلاش برای برتری و اثرگذاری.</p>	<p>اثرگذاری در سبک زندگی و مسئولیت در زندگی</p>	<p>جلسه ششم</p>
<p>شرکت کنندگان با توجه به آموزشها در چه زمینه هایی از زندگیشان میتوانند تغییراتی ایجاد نمایند، مطالعه بروشور جلسه پاسخ: در گذشته برای چه کاری احساس ناتوانی میکردید؟ چگونه توانستید بر آن غلبه کنید</p>	<p>مرور مباحث جلسات قبل توسط اعضا - بحث گروهی دربارهٔ مباحث قبلی - بیان نظرات اعضا و رفع ابهامات - آشنایی احساس توانایی و کفایت آن، آشنایی با احساس حقارت و حقارت، آشنایی با احساس درماندگی.</p>	<p>احساس توانایی و کفایت پیامدهای آن</p>	<p>جلسه هفتم</p>
<p>مطالعهٔ بروشور اشتباهات اساسی در زندگی - با توجه به توضیحات و یادگیریها، اشتباهات اساسی خود را که بیان نمایید، بیان کارهای که قبلاً نمیتوانستید انجام دهید و در حال حاضر میتوانید انجام دهید.</p>	<p>آشنایی با ناامیدی در زندگی، آشنایی با جرأت‌مندی و توانایی، شناخت نگرش‌های اشتباه در توانایی، شناخت اشتباهات اساسی و توانایی، آشنایی با کاربرد مفاهیم من خلاقه، علاقهٔ اجتماعی، انتخاب برای افزایش احساس توانایی.</p>	<p>آشنایی با ناامیدی و جرأت‌مندی</p>	<p>جلسه هشتم</p>
<p>مطالعه و مرور بروشور خودتعیین گری، تکمیل پرسشنامه های پژوهش (پس آزمون) ثبت تاریخ آزمون پیگیری در تقویم</p>	<p>مرور مباحث جلسات قبل، مرور یادگیری- های اعضا، بیان دیدگاه‌ها، رفع ابهامات احتمالی، گرفتن پس آزمون، توضیح دربارهٔ مسائل رازداری، توضیح دربارهٔ دورهٔ آموزشی، اختتام جلسات.</p>	<p>مرور مباحث جلسات قبل، گرفتن پس آزمون</p>	<p>جلسه نهم</p>



## روش گردآوری داده‌ها

در پژوهش حاضر، پس از هماهنگی با کمیته امداد امام خمینی (ره) شهر اهواز مبنی بر اجرای طرح، با مراجعه به پرونده‌ی زنان سرپرست خانوار، با کمک کارشناس کمیته‌ی امداد امام خمینی (ره) با زنانی که ملاک‌های ورود به پژوهش را داشتند تماس تلفنی گرفته شد و رضایت ۴۰ نفر از آنان برای شرکت در پژوهش جلب گردید و از آنها دعوت شد تا در جلسه‌ی توجیهی که در محل کمیته‌ی امداد امام خمینی (ره) تشکیل شد، حاضر شوند. بعد از برگزاری جلسه‌ی توجیهی، پژوهشگر با انجام قرعه‌کشی زنان سرپرست خانوار را به دو گروه آزمایش و کنترل تقسیم نمود. سپس به افراد شرکت‌کننده توضیحاتی در مورد پژوهش، تصادفی‌سازی و محرمانه بودن داده شد. پرسشنامه‌های خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده برای به‌دست آوردن نمره‌های پیش‌آزمون، پیش از اجرای متغیر مداخله‌ای (جلسه‌های آموزش توانمندسازی فردی) در مورد آزمودنی‌های گروه آزمایش و کنترل در حضور پژوهشگر به اجرا در آمد. سپس جلسه‌های آموزش برنامه توانمندسازی فردی بر اساس یک طرح از پیش تعیین شده به مدت ۹ جلسه بر روی گروه آزمایش اجرا شد، گروه کنترل هیچ مداخله‌ای دریافت نکرد. پس از پایان جلسه‌های آموزشی، هر دو گروه برای به‌دست آوردن نمره‌های پس‌آزمون، مورد ارزیابی قرار گرفتند.

## یافته‌های پژوهش

تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی با کمک نرم‌افزار SPSS صورت گرفت. در بخش آمار توصیفی از شاخصهای مرکزی و پراکندگی (میانگین و انحراف معیار) و در بخش آمار استنباطی، از تحلیل کوواریانس چندمتغیری (MANCOVA) با رعایت مفروضه‌های آن (فرض همگنی واریانس‌ها و نرمال بودن توزیع نمرات) استفاده شد. یکی از مفروضه‌های تحلیل کوواریانس بررسی تساوی واریانس‌هاست، نتایج آزمون لوین در خودکارآمدی،  $F(1,28)=0/655$  و  $F(1, 28)=0/625$ ،  $P=0/434$  و انسجام خانواده  $F(1, 28)=0/625$ ،  $P=0/434$ ، کارآفرینی،  $P=0/425$  متغیر معنادار نمیباشد. در مفروضه نرمال بودن توزیع جامعه از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف استفاده شد که در هر دو متغیر هم در پیش‌آزمون و هم پس‌آزمون، مقدار  $Z$  معنی‌دار نمی‌باشد ( $p > 0/05$ ) عدم معنی‌داری یعنی توزیع نمرات نرمال میباشد و پیش فرض نرمال بودن توزیع برقرار است.

میانگین و انحراف معیار سنی افراد گروه آزمایش  $2/34 \pm 38/17$  سال و گروه کنترل  $2/11 \pm$   $37/17$  سال بود.

همانطور که در جدول ۲ مشاهده میشود، میانگین و انحراف معیار خودکارآمدی زنان سرپرست خانوار گروه آزمایش در مرحله‌ی پیش‌آزمون به ترتیب  $40/58$  و  $1/55$ ، و میانگین و انحراف معیار خودکارآمدی زنان سرپرست خانوار گروه کنترل در مرحله‌ی پیش‌آزمون به ترتیب برابر با  $41/40$  و  $1/63$  است. همچنین، میانگین و انحراف معیار خودکارآمدی زنان سرپرست خانوار گروه آزمایش در مرحله‌ی پس‌آزمون به ترتیب برابر با  $48/60$  و  $1/78$  و میانگین و انحراف خودکارآمدی زنان سرپرست خانوار گروه کنترل در مرحله‌ی پس‌آزمون به ترتیب برابر با  $42/31$  و  $1/54$  می‌باشد.

میانگین و انحراف معیار کارآفرینی زنان سرپرست خانوار گروه آزمایش در مرحله‌ی پیش‌آزمون به ترتیب  $162/50$  و  $1/60$  و میانگین و انحراف معیار کارآفرینی زنان سرپرست خانوار گروه کنترل در مرحله‌ی پیش‌آزمون به ترتیب برابر با  $160/20$  و  $1/93$  است. همچنین، میانگین و انحراف معیار کارآفرینی زنان سرپرست خانوار گروه آزمایش در مرحله‌ی پس‌آزمون به ترتیب برابر با  $171/21$  و  $2/10$  و میانگین و انحراف کارآفرینی زنان سرپرست خانوار گروه کنترل در مرحله‌ی پس‌آزمون به ترتیب برابر با  $162/30$  و  $1/50$  می‌باشد.

میانگین و انحراف معیار انسجام خانواده زنان سرپرست خانوار گروه آزمایش در مرحله‌ی پیش‌آزمون به ترتیب  $72/60$  و  $1/03$  و میانگین و انحراف معیار انسجام خانواده زنان سرپرست خانوار گروه کنترل در مرحله‌ی پیش‌آزمون به ترتیب برابر با  $74/01$  و  $1/10$  است. همچنین، میانگین و انحراف معیار انسجام خانواده زنان سرپرست خانوار گروه آزمایش در مرحله‌ی پس‌آزمون به ترتیب برابر با  $85/05$  و  $1/13$  و میانگین و انحراف انسجام خانواده زنان سرپرست خانوار گروه کنترل در مرحله‌ی پس‌آزمون به ترتیب برابر با  $76/90$  و  $1/03$  می‌باشد.

جدول ۲- میانگین و انحراف معیار نمره خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده گروه‌های آزمایش و کنترل در مراحل پیش آزمون و پس آزمون

متغیر	مرحله	شاخص آماری گروه	میانگین	انحراف معیار
خودکارآمدی	پیش آزمون	آزمایش	۴۰.۵۸	۰.۵۵
		کنترل	۴۱.۴۰	۰.۶۳
	پس آزمون	آزمایش	۴۸.۶۰	۱.۷۸
		کنترل	۴۲.۳۱	۱.۵۴
کارآفرینی	پیش آزمون	آزمایش	۱۶۲.۵۰	۱.۶۰
		کنترل	۱۶۰.۲۰	۱.۹۳
	پس آزمون	آزمایش	۱۷۱.۲۱	۲.۱۰
		کنترل	۱۶۲.۳۰	۱.۵۰
انسجام خانواده	پیش آزمون	آزمایش	۷۲.۶۰	۱.۰۳
		کنترل	۷۴.۰۱	۱.۱۰
	پس آزمون	آزمایش	۸۵.۰۵	۱.۱۳
		کنترل	۷۶.۹۰	۱.۰۳

برای بررسی فرضیه پژوهش از تجزیه و تحلیل کوواریانس چندمتغیری استفاده شد. برای رعایت پیش فرض تساوی واریانس‌ها متغیرهای پژوهش از آزمون لوین استفاده شده است که نتایج آن در جدول ۳ ارائه شده است. همچنین نتایج آزمون کلموگروف - اسمیرنوف جهت پیش فرض نرمال بودن توزیع نمرات در جامعه برای خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده در جداول ۴ نشان داده شده است.

جدول ۳- نتایج آزمون لوین در مورد پیش فرض تساوی واریانس‌های نمره‌ها متغیرهای تحقیق دو گروه در جامعه

متغیر	F	درجه آزادی اول	درجه آزادی دوم	سطح معنی داری
خودکارآمدی	۰.۶۵۵	۱	۲۸	۰.۴۲۵
کارآفرینی	۰.۶۲۵	۱	۲۸	۰.۴۳۶
انسجام خانواده	۰.۶۲۵	۱	۲۷.۷۱	۰.۴۳۶

همان گونه که در جدول ۳ ملاحظه می‌شود، فرض صفر در کلیه متغیرهای اصلی پژوهش از نظر آماری معنادار نمی‌باشد. یعنی پیش فرض تساوی واریانس‌های نمره‌ها در دو گروه آزمایش و کنترل تأیید گردید. از این‌رو، مفروضه‌ی همگن بودن واریانس‌ها در همه متغیرهای اصلی تحقیق رعایت شده و امکان استفاده از تحلیل کوواریانس وجود دارد.

#### جدول ۴- نتایج آزمون کلموگروف - اسمیرنف در مورد پیش فرض نرمال بودن توزیع نمرات خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده در سرپرست خانوار

کلموگروف - اسمیرنف			کلموگروف - اسمیرنف			نرمال بودن توزیع نمرات		
معنی داری	درجه آزادی	آماره	معنی داری	درجه آزادی	آماره			
۰.۱۰۷	۲۰	۰.۱۷۶	کنترل	۰.۱۳	۲۰	۰.۱۷۰	آزمایش	خودکارآمدی
۰.۰۰۵	۲۰	۰.۱۸۱	کنترل	۰.۱۳	۲۰	۰.۱۳۵	آزمایش	کارآفرینی
۰.۲۰	۲۰	۰.۱۱۴	کنترل	۰.۲۰	۲۰	۰.۱۱۴	آزمایش	انسجام خانواده

همانگونه که در جدول ۴ ارائه شده است، فرض صفر برای در متغیرهای خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده تأیید می‌گردد. یعنی پیش فرض نرمال بودن توزیع نمرات در پیش‌آزمون و در هر دو گروه آزمایش و کنترل تأیید گردید.

#### جدول ۵- نتایج تحلیل کواریانس چند متغیری (مانکوا) بر خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده گروه‌های آزمایش و کنترل با کنترل پیش‌آزمون

نوع آزمون	مقدار	نسبت F	معنی داری	ضریب تأثیر	وان آزمون
اثر پیلای	۰.۹۲۱	۸۸/۹۸	۰.۰۰۱	۰.۷۸	۰.۹۹۸
لامبدای ویلکز	۰.۰۷۹	۸۸/۹۸	۰.۰۰۱	۰.۷۸	۰.۹۹۹
اثر هتلینگ	۱۱.۶	۸۸/۹۸	۰.۰۰۱	۰.۷۸	۰.۹۹۹
بزرگترین ریشه روی	۱۱.۶	۸۸/۹۸	۰.۰۰۱	۰.۷۸	۰.۹۹۹

همان طوری که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، لامبدای ویلکز معنادار است [ Sig=0.01 و F=88.98]. نتایج جدول مؤید آن است که بین گروه‌های آزمایش و کنترل از لحاظ پس‌آزمون متغیرهای وابسته (خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده) با کنترل پیش‌آزمون تفاوت معناداری وجود دارد. بر این اساس می‌توان گفت که تفاوت معناداری حداقل در یکی از متغیرهای وابسته

ایجاد شده است و ضریب تأثیر نشان می‌دهد که ۷۸ درصد از تفاوت دو گروه مربوط به مداخله‌ی آزمایشی است. بعد از این، به بررسی این موضوع باید پرداخته شود که آیا هریک از متغیرهای وابسته به طور جداگانه از متغیرهای مستقل اثر پذیرفته است یا خیر؟ بدین منظور از آزمون تحلیل کواریانس چندمتغیره استفاده شده است که نتایج آن در جدول ۶ ارائه شده است.

جدول ۶- نتایج تحلیل کواریانس یک راهه (آنکوا) بر روی میانگین نمرات پس آزمون خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده گروه‌های آزمایش و کنترل با کنترل پیش آزمون

متغیر	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معنی داری P	مجذور اتا	توان آماری
خودکارآمدی	پیش آزمون	۲۰۰۷	۱	۲۰۰۷	۲۰۹۶	۰۰۰۳	۰۰۵۲	۰۰۵۶
	گروه	۱۱۲۰۴۴۳	۱۸	۶۰۲۴۷				۱۰۰۰
	خطا	۱۱۴۰۵۵	۱۹					
کارآفرینی	پیش آزمون	۲۸۷۰۵۸۲	۱	۲۸۷۰۵۸۲	۲۰۲۵	۰۰۰۱	۰۰۴۴	۰۰۵۱
	گروه	۲۳۰۳۰۴۱۸	۱۸	۱۲۷۰۶۹۸				۱۰۰۰
	خطا	۲۵۹۱۰۰	۱۹					
انسجام خانواده	پیش آزمون	۵۹۰۱۰۹	۱	۵۹۰۱۰۹	۲۰۶۸	۰۰۰۶	۰۰۴۹	۰۰۵۴
	گروه	۳۹۵۰۶۹۱	۱۸	۲۱۰۹۸۳				۱۰۰۰
	خطا	۴۰۴۰۸۰۰	۱۹					

همان طوری که در جدول ۶ نشان داده شده است با کنترل پیش آزمون بین سرپرستان خانوار گروه آزمایش و گروه کنترل از لحاظ خودکارآمدی ( $F=۲۰۹۶$  و  $P<۰/۰۰۱$ )، کارآفرینی ( $P<۰/۰۱۵$ ) و ( $F=۲۰۲۵$ ) و انسجام خانواده ( $F=۲۰۶۸$  و  $P<۰/۰۱$ ) تفاوت معنی داری وجود دارد. توان آماری برابر با ۱/۰۰ است، به عبارت دیگر، امکان خطای نوع دوم وجود نداشته است. به عبارت دیگر، آموزش توانمندسازی با توجه به میانگین خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده سرپرستان خانوار گروه آزمایش نسبت به میانگین گروه کنترل، مؤثر بوده و موجب افزایش نمرات خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده گروه آزمایش شده است.

## بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف تعیین اثربخشی آموزش توانمندسازی فردی بر خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده در زنان سرپرست خانوار انجام شد. نتایج نشان‌دهنده آن است که آموزش

توانمندسازی فردی در گروه آزمایش موجب افزایش خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده در زنان سرپرست خانوار کمیته امداد در مرحله پس‌آزمون نسبت به گروه کنترل شده است. لذا با توجه به نتایج حاصله از پژوهش می‌توان دریافت که استفاده از توانمندسازی فردی با خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده در مرحله‌ی پس‌آزمون تأثیر دارد. یعنی الگوی آموزشی مورد استفاده در این پژوهش توانسته است موجب ایجاد روحیه خودکارآمدی و کارآفرینی در زنان سرپرست شود. همچنین توانسته است تا یکپارچگی و انسجام خانوادگی در کانون خانواده این زنان را در پی داشته باشد. از این رو این الگوی آموزشی توانسته است اثر مثبتی بر روحیه این افراد داشته باشد. لذا فرضیه اصلی تأیید شد. در این راستا پژوهش‌های آیگو و همکاران (Idogho & et al, 2011:287) و ویلسون و اندرسون، برون و ویلسون (2011:287) و ویلسون

(Galloway, Anderson, Brown, & Wilson, 2005:15) که اثر بخشی آموزش و مشاوره‌های توانمندی را بر افزایش مهارت‌های ارتباطی و مدیریتی کارآفرینی نشان دادند، همخوانی داشت. در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت: توانمندسازی فردی به زنان سرپرست خانوار کمک می‌کند که قابلیت فردی آنان در زمینه اقتصادی و روان‌شناختی افزایش یابد. توانمندسازی فرآیند چند جانبه است و محدود به بعد یا زمینه‌ی خاص نمی‌شود و از عوامل مختلفی تأثیر می‌پذیرد. در بسیاری از موارد طولانی شدن تحت پوشش سازمان‌های حمایتی باقی ماندن افراد، صرفاً ناشی عدم رفع مشکلات اقتصادی نیست بلکه (بر اساس اظهارات خود پاسخگویان در جریان مطالعه) می‌تواند ناشی از ترس این افراد و عدم باور به این که می‌توانند مستقل از سازمان‌های حمایتی به زندگی خود ادامه دهند. الگوی توانمندسازی در این پژوهش به زنان سرپرست خانوار در جهت ایجاد زمینه دسترسی به منابع اجتماعی و تسهیل مشارکت اجتماعی، بالا بردن اعتماد و عزت‌نفس و انگیزه‌های درونی زنان سرپرست خانوار مؤثر واقع شد. یافته‌های به دست آمده نشان دادند که الگوی آموزش توانمندسازی بر خودکارآمدی افراد تحت آموزش تأثیر مثبت گذاشته است. باورهای روانشناختی افراد به عنوان محرک قوی کارآفرینی ایفای نقش می‌کند. در همین راستا باندورا (Bandura, 1993:120) بیان می‌کند که خودباوری برای تأثیرگذاری در محیط، مهمترین ساختار روانشناختی است و بدون باور به ایجاد و تولید اثرهای مطلوب و جلوگیری از تأثیرات نامطلوب، افراد انگیزه کمی برای عمل کردن دارند، همین امر در زنان سرپرست خانوار، منجر به ایجاد خودباوری جهت خلق نتایج مثبت و پیشگیری از پیامدهای منفی خواهد شد. باور به عمل در زنان سرپرست خانوار که در مسیر رشد خود موانع زیادی داشته‌اند و همین امر شاید منجر به درماندگی در آنان شده است، از خود عمل مهم‌تر است و باور به قدرت ایجاد اثرهای مطلوب، زیربنای رشد آنان خواهد شد. در همین

راستا الوانی، حمیدی و محمدی (Alvani, Hamidi & Mohammadi, 2009:8) بیان کردند که ویژگی های شخصیتی به تنهایی ۶۹/۶۴ درصد تغییرات کارآفرینی را می توانند پیش بینی کنند. از دیگر نتایج پژوهش حاضر، اثربخشی آموزش توانمندسازی فردی بر خودکارآمدی زنان سرپرست خانوار بود. به این معنا که آموزش توانمندسازی فردی توانسته است بر خودکارآمدی زنان سرپرست خانوار تأثیر داشته و موجب افزایش انگیزه آنها شود. نتایج به دست آمده با نتایج پژوهش های عاشوری و همکاران (Ashori Et al, 2015)، قدسیان، ملامحمدی و شاه حسینی (Ghodsian, Mollamohamdi, Shah Hoseini, 2015:19)، بیدختی و غیاث الدین (Bidokhti & Ghiasaldin, 2015:35)، ابوالقاسمی، فلاحی، بابایی و حجت (Abolghsemi, Falahi, Babaei & Hojat, 2013:299) هم راستا می باشند.

در تبیین این یافته می توان به این مطلب اشاره کرد که خودکارآمدی در انتخاب هدف مؤثر است. انتخاب هدف در افراد براساس ارزیابی از توانایی های خود است. افرادی که خودکارآمدی قوی تری دارند، هدف های چالش برانگیزتری را انتخاب می کنند و برای رسیدن به آن تلاش بیشتری می کنند. آموزش توانمندسازی به زنان سرپرست خانوار کمک بسزایی برای تسهیل سازگاری و سلامت و پیشگیری از اثرات سوء فشار روانی می کند. در این روش مجموعه مهارت ها و آموزش های مورد نیاز و اساسی، برای احساس قدرت و توانمند شدن در زندگی به آنها آموزش داده می شود و به او کمک می شود تا توانایی ها، اطلاعات، گرایش ها و مهارت های لازم را برای زندگی سالم و موفق در خود پرورش دهد که در نهایت این عوامل باعث بهبود خودکارآمدی و عملکرد خانواده می شود (Bidokhti, Ghiasaldin, 2015:40). تبیین دیگر اینکه آموزش توانمندسازی باعث می شود تا زنان سرپرست خانوار شناخت بیشتری درباره خود و محیط اطراف کسب کنند، نقاط قوت و ضعف خود را بشناسند، از امکانات و محدودیت های خود آگاهی پیدا کنند، واقعیت ها را بهتر بپذیرند و با آنها به طور صحیح تر سازش یابند (Ghodsian, 2015:30)

یافته دیگر پژوهش حاضر، اثربخشی آموزش توانمندسازی فردی بر کارآفرینی زنان سرپرست خانوار بود. به عبارت دیگر زنان سرپرست خانوار که در دوره توانمندسازی قرار گرفتند، بازخورد مناسبی را در زمینه ایجاد کارآفرینی از خود نشان دادند. این نتایج با پژوهش های، مرادی (Moradi, 2016:977) هم راستا هستند.

توانمندسازی به زنان سرپرست خانوار کمک می کند تا تلاش نمایند بر ضعف هایشان غلبه نمایند، جنبه های مثبت زندگی شان را بهبود بخشیده، مهارت ها و توانایی هایشان را برای کنترل عاقلانه بر زندگی افزایش داده و آن را در عمل پیاده نمایند. آموزش برنامه توانمندسازی برای زنان سرپرست خانواده باعث رشد مهارت ها، ایجاد یک چارچوب زمان بندی شده منظم برای زندگی، تعامل اجتماعی،

هویت فردی، جایگاه اقتصادی- اجتماعی و ایجاد اشتغال می‌شود. اشتغال و کارآفرینی اثرات بسیار مثبتی بر روحیه زنان سرپرست خانوار دارد. این اثرات مثبت را می‌توان در مواردی چون اجتماعی شدن، کسب ساختار کلی برای زندگی و رشد شخصیت برشمرد. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که برنامه آموزشی توانمندسازی زنان سرپرست خانوار توانسته بر کارآفرینی که خود بر کیفیت زندگی موثر است، نقش داشته باشد. الگوی آموزشی توانمندسازی دارای پنج ارزش حقیقی برای بهبود شرایط اقتصادی اجتماعی در زنان سرپرست خانوار است: ۱- آموزش دارای منافع مادی در راستای خوداتکایی زنان است که موجب افزایش تحرک در جامعه می‌شود. ۲- آموزش دست یابی به فرصت- های شغلی را آسان می‌سازد و زنان را از منابع اقتصادی بهره‌مند می‌سازد. ۳- آموزش و افزایش سطح تحصیلات، تقاضا برای ارائه خدمات بهداشتی و پزشکی، حفظ امنیت اجتماعی، حضور در مجامع سیاسی و سایر نیازها را افزایش می‌دهد. ۴- آموزش از کار کردن کودکان در سن طفولیت جلوگیری کرده و انرژی آن‌ها را به سمت علم و دانش رهنمون می‌سازد. ۵- آموزش و افزایش سطح تحصیلات، افراد را قادر می‌سازد که از راه مشارکت در گروه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی بیش‌تر در جوامع و عرصه‌های یاد شده حضور یابند (Abbaszadeh, Boudaghi & Alamdari, 2015:153).

در طی بررسی‌های صورت گرفته در این پژوهش، الگوی توانمندسازی فردی بر انسجام خانواده زنان سرپرست خانوار تاثیر دارد. نتایج این پژوهش با تحقیقات به دست آمده از طباطبایی، حسینیان و قرنجیکی (Tabatabaei Yahyaabadi, Hosseini, Gharanjiki, 2011:1997) هم راستا بودند.

از دستاوردهای این پژوهش این نکته بود که آموزش توانمندسازی باعث بهبود معنادار عملکرد خانواده زنان سرپرست خانوار شده است. لذا می‌توان چنین نتیجه گرفت که روش آموزش توانمندسازی قابلیت اجرایی دارد و جزء روش‌های مؤثر در افزایش عملکرد خانواده محسوب می‌شود. با توجه به نقش محوری و تعیین‌کننده زنان در تحکیم بنیان خانواده و به تبع آن جامعه، لزوم برنامه‌هایی به منظور مداخله‌های مؤثر برای افزایش انسجام خانواده یکی از اولویت‌های جامعه است. زنان تحت پوشش سازمان حمایتی چون کمیته امداد امام خمینی (ره) و بهزیستی علاوه بر ایفای نقش مادری، بعضاً نقش سرپرستی خانوار را هم بر عهده دارند و وارد عرصه اقتصادی و بازار اشتغال شده و امور اقتصادی خانواده را نیز هدایت می‌کنند و به دلیل دسترسی نداشتن به مشاغل با منزلت، مجبور به اشتغال در مشاغل حاشیه‌ای، نیمه وقت، غیررسمی و کم‌درآمد می‌شوند. این زنان هم از حیث مادی و هم از حیث روانی و عاطفی دارای مشکل بوده و استرس و اضطراب بیشتری را تجربه می‌کنند و همین امر بر روابط آنان با خانواده اثرات منفی دارد. برگزاری جلسات توانمندسازی در ارتقا انسجام خانواده و افزایش روابط بین فردی در خانواده این زنان نقش مهمی خواهد داشت. در کل نتایج حاصل از یافته‌های پژوهش حاضر حاکی از این است که اجرای برنامه‌های توانمندسازی به



نحو صحیح و دقیق همان گونه که در سایر کشورها نتایج مثبتی به همراه داشته است، اجرای آن در کشور ما به خصوص روی اقشار ضعیف و آسیب پذیر جامعه هم چون زنان سرپرست خانوار، نه تنها سبب بهبود اشتغال و افزایش سطح درآمد خانوار و ارتقاء زنان سرپرست خانوار به سطوح بالاتر طبقات اجتماعی و اقتصادی جامعه شده است، بلکه به کمک آموزش شغلی از وابستگی آنان به سازمان های حمایتی کاسته شده و به لحاظ اقتصادی اجتماعی خود را همچون سایر افراد جامعه می بینند. علاوه بر آن، به توانمندسازی روانی آنها در حوزه های مختلف روان شناختی هم چون خودکارآمدی، خود ارزشمندی و عزت نفس، کنترل بر زندگی، قدرت تصمیم گیری، حل مسئله و انسجام خانواده منجر می شود، که خود سرمایه های پایان ناپذیر و بالاتر از توان مالی و اقتصادی است.

به طور کلی، نتایج پژوهش نشان داد که آموزش توانمندسازی فردی در افزایش خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده زنان سرپرست خانوار تحت پوشش کمیته ای امداد امام خمینی (ره) تأثیر معناداری دارد.

آموزش توانمندسازی و ابعاد سازنده آن می تواند از طریق کمک به شناخت توانمندی و احساس آن در ارتقای خودکارآمدی مؤثر باشد. همچنین این آموزش از طریق تشویق زنان سرپرست خانوار برای اثرگذاری بر محیط و تقویت حس جرات ورزی در آنان، کارآفرینی را در آنان تشویق می نماید و با تأکید بر معناداری زندگی و تقویت حس مسئولیت پذیری به آنان کمک می نماید تا در جهت انسجام خانواده تلاش بیشتری را صرف نمایند. از این رو، مشاوران، روانشناسان بالینی و درمانگران می توانند از این روش برای بهبود خودکارآمدی، کارآفرینی و انسجام خانواده استفاده کنند. با استفاده از این روش می توان این امیدواری را داشت که زنان سرپرست خانوار بتوانند خودکارآمدی و انسجام خانواده خود را افزایش دهند و در ایجاد اشتغال و کارآفرینی، فعالانه تر گام بردارند. پژوهش حاضر نیز به نوبه ای خود با محدودیتهایی روبه رو بود، خودگزارشی بودن و ابزار جمع آوری داده ها و فقدان دوره پیگیری ارزیابی تداوم اثر آموزشی از جمله موارد قابل ذکر است. بنابراین پیشنهاد می شود که در پژوهشهای آتی این موارد مد نظر قرار گیرند.

## References

- Abbaszadeh, M. Bodaghi, A. & Agdasi Almdari, F. (2014). Empower Women-Headed Households With An Emphasis On Indigenous Solutions. Tehran: Proceedings Of The National Conference On Empowerment, 112-139.
- Abolghasemi, S.h. Faah, Q.. Baba, T & Hoa, Q.. K.. (2013). Comparison of the Effectiveness of Encouragement Training and Life Skills on the Self-Efficacy of Addict's Wives. Journal of North Khorasan University of Medical Sciences, 4 (3).
- Afshani, A. R. & Fatehi, E. (2016). Empowerment Of Female-Headed Households And Related Socio-Cultural Factors: Study Of Women Under Cover Of Tabriz Imam Khomeini Relief Committee.

- Alvani, M. Hamidi, N & Mohammadi, N. (2009). Entrepreneurship And Individual Entrepreneurship: A Study In The General Directorate Of Physical Education In Zanjan Province. Qazvin Islamic Azad University Of Management And Development Journal.
- Ashouri, C. architecture, z & saeedi, h. (2015). The impact of life skills training on self-efficacy and family functioning in female-headed households. *Social Work Quarterly*, Volume 2, Number 2, 28-36.
- Bandura., A. (1993). Perceived Self-Efficacy In Cognitive Development And Functioning. *Educational Psychologist* 28(2):117-48.
- Bidokhti, A & GhiasAldin, A. (2015). Investigating Factors Affecting Employee Empowerment (Case Study: Semnan Province Cooperative Office, Labor And Social Welfare). *135 Social, Economic, Scientific And Cultural Journal Of Work And Society*. Pages 55-65.
- Davis, C., Sloan, M., & Tang, C. (2011). Role occupancy, quality, and psychological distress among Caucasian and African American women. *Affilia*, 26(1), 72-82.
- Fizpatrick, J. A., & Gomez, T. R. (2011). Still caught in a trap: The continued povertization of women. *Affilia Journal of Women and Social Work*, 12(3), 318-342.
- Galloway, L., Anderson, M., Brown, W., & Wilson, L. (2005). Entreprise skill for the economy. *Education & Training Journal*, 47, 1.
- Ghodsian, H. Molamohammadi, M. & ShahHoseieni, Z. (2015). The Impact Of Vocational Training On Women's Empowerment. *Learning Skill: 65 - Volume 6, Number 11, Pages 1*.
- Giuliano., P. (2014). The Role Of Women In Society: From Preindustrial To Modern Times. *Cesifo Economic Studies*, 10, 33-52.
- Hayati., H. (2017). An Investigation Of The Spiritual Experiences And Responsibility Of Women In The Family. *Social Psychological Studies Of Women*, 15(2), 185-203.
- Idogho, P. O., et al. (2011). Entrepreneurship education and small-scale business management skill development among students of Auchi Polytechnic Auchi, Edo state, Nigeria. *International Journal of Business and Management*, 6(3), 284-288.
- Karimivakil, A., Shafiabadi, A., Farahbakhsh, K., & Younesi, J. (2017). Effectiveness of psychological empowerment training program based on individual psychology Adler's theory on female-headed household's learned helplessness.
- Moradi, A. Sajjadi, h. Researcher Kamal, Q. H, ... & Ghaydi Amini. (2016). Evaluation of social health of children at work referring to Tehran Children's Rights Protection Center in 1393. *Journal of Rafsanjan University of Medical Sciences*, 14 (11), 977-988.
- Nazokhtar, H & Weissy, R. (2008), Social, Narrative and Economic Status of Household-Headed Women in Mazandaran Province, *Social Welfare Quarterly*, Volume 7, Number 27, 95-114.
- Olson, D. H. (2010). Circumplex Model Of Marital And Family Systems. *Journal Of Family Therapy*, 22, 144-167.

- Rutledge, M. S. (2014). How Long Do Unemployed Older Workers Search For A Job. The Centre For Retirement Research At Boston College, 14, 1-6.
- Samani., S. (2001). Investigating the causal model of family cohesion, emotional independence and adjustment. PhD Thesis. Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shiraz University.
- Sherer, M., Maddux, J. E., Mercandante, B., Prentice-Dunn, S., Jacobs, B., & Rogers, R. W. (1982). The Self-Efficacy Scale: Construction And Validation. *Psychological Reports*, 51(2), 663-671.
- Shikh Eslami, F, Ahirodi, GH. (2016). The Effectiveness Of Stress Coping Skills Training With Educational Psychological Approach On Family Functioning And Psychosocial Well-Being Of Caregivers Of Schizophrenic Patients. *Comprehensive Nursing And Midwifery Journal*. 26(3), 46-54.
- Sufi, M. & Rezaei, A.A. (2015), Investigating the Impact of Entrepreneurship Training as a Cultural Factor on Women's Empowerment, *Journal of Cultural Management*, Volume 9, Number Twenty-Seven, 28-15.
- Tabatabaei Yahyaabadi, SH., Hosseinian, S & Gharanjiki, B. (2011). General Health, Stress Associated To The Work And Job Satisfaction Of Hormozgan Cement Factory Employees In Iran. *Procedia- Social And Behavioral Sciences Journal* 30:1897-1901 (2ndworld Conference Of Psychology, Counseling And Guidance. Antalya, Turkey, 25/5/2011 To 29/5/2011).
- Tajuddin, M.B & Rahmati Wala, L. (2014). National Media and Empowerment of Women-Headed Households (Case Study: Women-Headed Households of District 18 of Tehran). *Strategic Studies in Women (Women's Book)*, 17 (65), 119-161.
- Vandita, L. Rajesh, G. Pamela, M. Diamond, H. Margaret, R. Spitz, K. Anna, V. Wilkinson, L. (2015). Smoking Initiation Among Mexican Heritage Youth And The Roles Of Family Cohesion And Conflict. *Journal Of Adolescent Health*, 57, 1, 2015, Pages 24-30 .
- Woodruff, S., & Cashman, J. (1993). Task, domain, and general efficacy: A reexamination of the selfefficacy scales. *Psychological Reports*, 72, 423- 432.
- Yousuf, P., & Wani, N. A. (2016). Role Of Education In Women Empowerment A Sociological Study Of The Women Professors Of Gwalior City M.P. India. *International Journal Of Applied Research*, 2(1), 774-776.

